

CARLO STRENGER

BESCHAAFDE MINACHTING

KLEMENT

CARLO STRENGER

BESCHAAFDE

HANDLEIDING
VOOR HET
VERDEDIGEN
VAN ONZE
VRIJHEID

MINACHTING

KLEMENT

Carlo Strenger

Beschaafde minachting

Handleiding voor het verdedigen
van onze vrijheid

Vertaald door Rijk Schipper

Klement

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijklement.nl

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Zivilisierte Verachtung. Eine Anleitung zur Verteidigung unserer Freiheit*. © Suhrkamp Verlag Berlin 2015. All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

Nederlandse vertaling: Rijk Schipper
© 2017 Uitgeverij Klement, Utrecht
Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Marion Rosendahl
Illustratie omslag: Dave de Leeuw, *Silent girl* (detail)
Opmaak binnenwerk: Prezns, Marco Bolsenbroek

ISBN 978 90 8687 212 1
NUR 730

Inhoud

Woord vooraf bij de Nederlandse vertaling	7
Woord vooraf	11
De westerse cultuur schiet in eigen doel	13
Een testcase: de fatwa tegen Salman Rushdie	29
Hoe het tolerantiebeginsel in de Verlichting ontstond ..	39
Kolonialisme en twee wereldoorlogen	45
Hoe de politieke correctheid opkwam	51
Op verantwoorde wijze je mening vormen:	
het artsexamen	63
Als ressentiment een deugd wordt	77
Religie en beschaafde minachting	85
Krenkingen verdragen	97
Passie voor de vrijheid	105

Woord vooraf bij de Nederlandse vertaling

Dit boek is voortgekomen uit mijn diepe bezorgdheid om het lot van de politieke vrijheid en van de liberale democratie. Met angst en beven zag ik aan hoe het openbare discours in steeds meer liberale democratieën zich steeds verder verwijderde van het ideaal van een redelijk, verantwoordelijk debat over de fundamentele waarden en doelen van de samenleving. In plaats daarvan verandert het politieke discours in een vorm van marketing, waarbij politici op zoek gaan naar de slogan die het best verkoopt. Dat betekent meestal dat ze de meer primitieve gevoelslagen van de burgers mobiliseren, vooral boosheid en angst, in plaats van serieus doordachte programma's in overweging te geven.

Drie jaar nadat ik de oorspronkelijke tekst van *Beschaafde minachting* op schrift stelde, is mijn vrees alleen maar groter geworden. De meest dramatische gebeurtenis was natuurlijk de overwinning van Trump in de Amerikaanse presidentsverkiezingen: een nachtmerrie die werkelijkheid werd. Een man die absoluut niets van politiek begrijpt (of het nu gaat om de constitutionele structuur van zijn eigen staat, om macro-economie of om het geopolitieke systeem) manipuleerde vaardig de boosheid en angst van de Amerikaanse blanke, lagere middenklasse. Dat deed hij met valse beloften die op leugens waren gebaseerd, bijvoorbeeld

dat Mexicaanse immigranten de banen van Amerikaanse burgers hadden ingepikt. Al eerder hadden twee Britse populisten, Boris Johnson en Nigel Farage, de Britten met regelrechte leugens tot de Brexit overgehaald (bijvoorbeeld dat Groot-Brittannië per week 350 miljoen pond aan de EU zou betalen). De rampzalige gevolgen daarvan zijn nog niet te overzien.

De overwinning van Emmanuel Macron op Marine Le Pen is in zoverre een lichtpunt dat het erop lijkt dat het populistische elan in Europa althans is afgeremd. Toch mag dit resultaat, voor hoeveel opluchting het ook zorgt, ons geen zand in de ogen strooien: Le Pen behaalde immers bijna 34 procent van de stemmen. Vergelijkbaar is de situatie in Nederland, waar weliswaar een coalitie mogelijk werd zonder de xenofobisch-populistische Geert Wilders; toch werd zijn Partij voor de Vrijheid op één na de grootste in het huidige parlement.

Een nieuwe economische crisis (die gezien Trumps irrationaliteit en de zwakte van de Europese instituties niet lang op zich zal laten wachten) zal de populisten verder in de hand werken bij hun aanval op de 'élites'. Volgens de inschattingen van een organisatie die onderzoek doet naar terreur en waarvoor ik al vijftien jaar werk, zullen nieuwe, meestal radicaal-islamitisch gemotiveerde aanslagen zich in de komende jaren steeds weer voordoen. Deze aanslagen zullen de populisten de wind mee geven, dankzij hun lege beloften om de terreur (waarvan ze niets begrijpen) te 'verslaan'.

Beschaafde minachting is een strijdschrift tegen elke soort van extremisme, populisme en fanatisme, of die nu rechts- of linksradicaal dan wel religieus is gemotiveerd. Dit essay is een pleidooi voor de idealen van de Verlichting, die vanaf de zeventiende eeuw in Europa en in de Verenigde Staten

zijn geformuleerd, en die vanaf de achttiende eeuw na zware strijd de politieke realiteit van de vrije wereld hebben gestructureerd. Ook verdedigt dit essay op compromisloze wijze de menselijkheid en de rationaliteit tegenover de krachten van het ressentiment en van allerlei soortige vooroordelen. Het keert zich tegen de vijanden van de Verlichting, die de zeer complexe verworvenheden van de politieke vrijheid willen vernietigen, en die willen afzakken naar illiberale en zo mogelijk zelfs totalitaire regimes, waarin chauvinistisch fanatisme de toon aangeeft. We hoeven ons maar de eerste helft van de twintigste eeuw in herinnering te brengen om te beseffen hoe rampzalig de gevolgen van zo'n ontwikkeling kunnen zijn.

Het stemt mij tot grote blijdschap dat *Beschaafde minachting* nu ook in Nederland verschijnt, het land met de langste liberale traditie in de geschiedenis. Ik hoop dat dit essay de burgers die de politieke vrijheid zijn toegedaan, nog meer zal motiveren om de liberale grondwaarden hartstochtelijk en compromisloos te verdedigen.

Woord vooraf

Dit essay gaat over het recht en de plicht van de vrije wereld om haar grondwaarden te verdedigen. Al jaren liep ik rond met plannen voor een dergelijk essay; de tekst die u hier aantreft heb ik in de nazomer van 2014 geschreven. Mijn motivatie was een tegenwicht te bieden tegen de relativistische tendens van de politieke correctheid die gelooft dat alle standpunten, geloofsartikelen en levensvormen evenveel respect verdienen. Dit vaak gedachteloos toegekende respect heeft volgens mij veel liberaal ingestelde mensen de moed ontnomen om zich offensief in te zetten voor de fundamentele waarden van de open samenleving: vrijheid, kritiek en open debat. Het gevaar dat ik toen al zag en nu pas goed zie, bestaat erin dat rechts-nationalistische partijen en groeperingen de vacante rol van verdedigers van de vrije wereld op zich nemen. Met hun vreemdelingenhaat en bangmakerij ondergraven zij echter de waarden die moeten worden verdedigd, namelijk die van de Verlichting. Deze waarden hebben onze samenlevingen in de loop van de afgelopen eeuwen gehumaniseerd.

Op 7 januari 2015 stormden Chérif en Saïd Kouachi de lokalen van het satirische tijdschrift *Charlie Hebdo* binnen. Daar schoten zij elf mensen dood: cartoonisten, redacteuren, columnisten en een veiligheidsman. Tijdens hun vlucht dood-

den zij bovendien de politieagent Ahmed Merabet. Twee dagen later schoot Amedy Coulibaly nog eens vier mensen dood bij een gijzeling in een koosjere supermarkt. Op dat moment was het werk aan de tekst van mijn essay al ver gevorderd. Net als mijn contactpersoon op de uitgeverij had ik het gevoel dat *Beschaafde minachting* voor zulke ernstige gevallen was geschreven. Het essay gaat over de aanvallen op de persvrijheid en op de vrijheid van meningsuiting, maar ook over de schaamteloze pogingen van rechts-nationalistische politici als Marine Le Pen en van islamofobe groeperingen als Pegida om tragedies als de moordpartij bij *Charlie Hebdo* uit te buiten voor eigen doeleinden.

In die dagen van januari waren talrijke solidariteitsbetuigingen te zien in Frankrijk en in andere delen van de wereld. Een daarvan trof mij het diepst, namelijk een plakkaat met het volgende opschrift:

Ik ben Charlie
Ik ben Ahmed
Ik ben Jood

Uit deze woorden blijkt dat zowel de vrijheid als het recht om kritiek en satire te beoefenen niet etnisch bepaald zijn. Ze zijn niet het voorrecht van een natie of van een religie, maar van de mensheid als geheel. Aan de herinnering van de slachtoffers van de aanslagen in Parijs is dit essay opgedragen.

De westerse cultuur schiet in eigen doel

Sinds 11 september 2001 ziet het Westen zich weer voor een vraag gesteld waarvan men had aangenomen dat die niet meer relevant was: hoe moeten en kunnen we de grondwaarden van de vrije wereld verdedigen? Het einde van de Koude Oorlog had bij veel mensen de verwachting gewekt dat de botsing van waarheden en ideeënstelsels voorbij was. De liberale democratie zou op het punt staan de wereld gewelddoos te veroveren. Maar deze profetie, uitgesproken door de Amerikaanse politicoloog Francis Fukuyama¹ na de val van de Berlijnse Muur, ging niet in vervulling. Geen tijdperk van eeuwige vrede brak aan, maar in plaats daarvan ging het bloedvergieten verder. Wel waren de voortekens anders. Het uiteenvallende Joegoslavië werd het toneel van etnische zuiveringen, die bijna op een genocide uitliepen. Die zou in 1994 in Rwanda daadwerkelijk plaatsvinden, live uitgezonden op de nieuwszender CNN. Het vredesproces in het Midden-Oosten dat zich begon af te tekenen sinds 1993, toen onder meer Yitzhak Rabin en Yasser Arafat hun handtekening zetten onder het Verdrag van Oslo, liep stuk op het fanatisme van joodse kolonisten

1 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press, 1992 (Nederlandse vertaling door Anna Kapteyns-Bacuna, Annelies Konijnenbelt en Barbara de Lange, *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam: Contact, 1992).

die geen centimeter van het Bijbelse land wilden opgeven. En ook op de geestdrift van de Hamas-beweging, die zich geen centimeter van Groot-Palestina wilde laten ontnemen. Vijf jaar later vloeiden er weer stromen joods en Palestijns bloed. Ondertussen wordt de islamitische wereld beheerst door fundamentalistische bewegingen van soennitische en sjiitische snit. In huiveringwekkende aantallen slachten zowel Syriërs als Irakezen elkaar af. De menselijke behoefte aan duidelijke identiteiten en aan absolute waarheden heeft de hoop op een nieuw, kosmopolitisch tijdperk weggevaagd. De religies maakten hun rentree op het toneel van de wereldgeschiedenis. De prognose van de politicoloog Samuel Huntington² dat de Koude Oorlog zal worden opgevolgd door een strijd tussen (religieus gekleurde) culturen, lijkt heel wat realistischer dan de stelling van Fukuyama dat de geschiedenis van de politieke ideeën ten einde is gekomen en dat de liberale democratie, het toonbeeld van menselijk verstand, zal overwinnen. Conflicten met mensen van andere levensbeschouwingen zijn weer hoogst actueel. Vladimir Poetins expansieve politiek heeft tot op heden weinig weerstand van de westerse wereld ondervonden. Jihadistische organisaties als Al-Qaida en Islamitische Staat hebben het Westen officieel de oorlog verklaard, en China lijkt te streven naar dominantie over Zuidoost-Azië.

Ondertussen nemen veel politicologen aan dat we een concurrentieslag tussen verschillende regeringsvormen zullen meemaken.³ Bijvoorbeeld: autocratie à la Poetin, kapitalisme in het kader van een eenpartijstelsel, theocratische regimes die worden gedomineerd door clans (zoals in Saoe-

2 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster, 1996 (Nederlandse vertaling door Jan Bos, *Botsende beschavingen*, Antwerpen: Manteau, 2006).

3 Vgl. bijvoorbeeld Charles Kupchan, *No One's World. The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

di-Arabië en in de Golfstaten), gematigde autocratieën zoals in Singapore, neosocialistische varianten in Latijns-Amerika, enzovoorts. Al die regeringsvormen verdienen altijd nog de voorkeur boven de totale chaos die grote delen van Afrika en Midden-Amerika in zijn greep heeft gekregen, waar oorlogsheren en maffia-achtige organisaties domineren. De liberale democratie en de idee van de universele mensenrechten, die zich onafhankelijk van religie, nationaliteit, geslacht en seksuele geaardheid willen laten gelden, hebben de wereld uiteindelijk toch niet veroverd, ook al zag het er in de jaren negentig naar uit dat het domino-effect van de democratisering niet meer af te stoppen was.⁴ (Daarbij moet men natuurlijk beseffen dat het grootste deel van de mensheid graag van plaats zou willen ruilen met de armste Europeanen, Amerikanen, Canadezen of Australiërs. Om die reden riskeren immers dagelijks tienduizenden mensen hun leven, in de hoop vanuit Afrika Europa te bereiken.)

Tegen deze achtergrond is het verbazingwekkend hoeveel moeite veel vertegenwoordigers van de vrije wereld ermee hebben (vooral aan de linkerzijde van het politieke spectrum) om hun levenswijze serieus te verdedigen. Soms krijg je bijna de indruk dat de enige meet- en aantoonbare verdienste van het Westen zou zijn dat het ontwikkelingshulp biedt en per hoofd van de bevolking een inkomen realiseert waarvan men in de rest van de wereld, inclusief China, voorlopig alleen maar kan dromen. Hier en daar kun je wel pogingen tot zelfrechtvaardiging bespeuren, maar die zijn vaak hoogst problematisch van aard, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld.

4 Een goed overzicht van de hoop van destijds én van de teleurstelling daarna is te vinden bij Henry Kissinger, *World order*, New York: Penguin Press, 2014 (Nederlandse vertaling door Huub Stegeman, *Wereldorde*, Houten: Spectrum, 2015).